

Avsätt Mammon

[singlepic id=263 w=583 h=388]

Vår förmåga att bidra och våra behov är olika. Människor måste få blomstra, oavsett vilka förutsättningar de har. Och ta emot omsorg och solidaritet utifrån behov. Fram för rätten att vara olika!

Text: Mattias Hagberg | Bild: Bibbie Friman | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 2 2012](#)

Årets (2012) märkligaste förslag bär kristdemokraternas signatur. I februari gick partiets familjepolitiska grupp ut i Svenska Dagbladet och föreslog att de familjer som vill vara hemma med sina barn skulle få rätt till barnomsorgspeng bara de registrerade en enskild firma. Dessutom skulle de föräldrar som tog hand om sina barn hemma få rätt att göra ett "barnskatteavdrag".

Familjen som företag, med andra ord. Barnen som kunder. Kristdemokraternas idé avfärdades fort av övriga politiska partier. Förslaget var därmed dött innan det ens börjat leva. Trots det kan det vara värt att dröja vid det en stund. Jag tror nämligen att det säger något väsentligt om vår tid, om vårt samhälle.

I en skarp krönika i Godmorgon Världen i Sveriges Radio tog författaren och litteraturvetaren Nina Björk upp kristdemokraternas utspel. Hon såg förslaget som ett led i en tilltagande kommersialisering av familjelivet. Men det som intresserade henne mest var inte kristdemokraternas förslag utan folkpartisten och jämställdhetsministern Nyamko Sabunis reaktion på förslaget. Enligt Nyamko Sabuni var kristdemokraternas idé förkastlig, inte enbart för att den bidrog till kommersialisering, utan framför allt för att många barn skulle missa förskolan om kristdemokraternas politik blev verklighet.

I en debattartikel skrev Nyamko Sabuni att kristdemokraternas

förslag riskerade att försämra Sveriges konkurrenskraft eftersom många barn skulle missa viktig pedagogisk verksamhet i en ålder där de är som mest läroaktiga: "Vi lever i en global värld under stor internationell konkurrens. Konkurrensen handlar inte längre om vilka naturtillgångar ett land har, utan om vilken kunskap dess folk besitter", slog Nyamko Sabuni fast.

I sin krönika i Godmorgon Världen pekade Nina Björk på att Nyamko Sabuni är en lika god marknadsfundamentalist som kristdemokraternas familjepolitiska grupp. De delar samma föreställning om marknaden som alltings mått och medel. I det ena fallet handlar det om familjepolitik, i det andra om utbildningspolitik.

Jag tror att Nina Björk är något viktigt på spåren. Vi kan i dag se en tilltagande kommersialisering av i stort sett alla livets delar. Det spelar ingen roll om det handlar om familj, omsorg, utbildning eller kärlek – allt mäts numer i ekonomiska termer.

Sociologen Zygmunt Bauman har beskrivit hur vi gått från ett samhälle som fokuserar på produktion till ett samhälle som fokuserar på konsumtion. I boken Konsumtionsliv visar han hur i stort sett alla delar av livet underordnas konsumtionens logik. Samhället har, med Zygmunt Baumans ord, blivit konsumistiskt. Om produktionssamhället förvandlade arbete till ett "ting" som gick att köpa och sälja på en marknad, har konsumtionssamhället förvandlat själva livet till en vara.

Människorna i konsumtionssamhället, skriver Zygmunt Bauman, ser sig själva som produkter som måste paketeras på ett tilltalande sätt med hjälp av kläder, möbler och prylar för att bli attraktiva på arbetsmarknaden, relationsmarknaden och vänskapsmarknaden.

En nyckel för att förstå den utveckling som Nina Björk och Zygmunt Bauman beskriver, är just ordet marknad. Detta ord framstår som samtidens viktigaste metafor. Vi kan i dag föreställa oss i stort sett vilket område som helst som en marknad. Tänk bara på ord som kulturentreprenör eller

omsorgsmarknad.

Det är i detta sammanhang man skall se de senaste årens skandaler inom till exempel äldreomsorgen. Såväl privata som kommunala äldreboenden har fallit in i en logik där ett ekonomiskt marknadstänkande har fått företräde framför en traditionell omsorgslogik. Och den som sätter det ekonomiskt mätbara före det omhändertagande och omätbara har inga problem med att väga kissblöjor.

Vi lever i en tid som är besatt av det mätbara. Endast det som kan få en siffra i ett exceldokument tillskrivs värde. Allt annat – allt det där opåtagliga, relationella, sociala – anses svårt, nästan omöjligt att förhålla sig till. I ett sådant klimat blir pengar en fantastisk måttstock, en oundgänglig värdeskala mot vilket allt kan jämföras. Det är som om moralen blivit ekonometrisk.

Inom nationalekonomin, samtidens viktigaste ideologiproducent, beskrivs marknader aldrig som något komplicerat. De har liksom inte med samhället i övrigt att göra. Pengar och handel är bara ett smidigt sätt att organisera utbyte. Inget annat. Aldrig något som påverkar vår moral eller vår socialpsykologi. Nyligen visade den amerikanske antropologen och aktivisten David Graeber att pengar är något betydligt mer komplicerat än vad nationalekonomerna brukar påstå. I den monumentala boken *Debt – the First 5000 Years* undersöker han pengarnas ursprung på nytt och han visar att pengar inte alls uppstått ur något så okomplicerat som handel utan ur mellanmänskliga relationer – ur skuld.

Alla mänskliga relationer bygger på att vi ger och tar. Vi är i någon bemärkelse alltid skyldiga varandra en massa saker. Och just så skall det vara; det ömsesidiga utbytet är det som håller oss samman. Är min "nästa" hungrig ger jag honom eller henne mat utan att fundera på om och när han eller hon skall betala tillbaka. Så ser den ursprungliga sociala relationen ut. Men någon gång under historiens gång muterade den, skriver David Graeber. Plötsligt var några innanför och några utanför.

Plötsligt måste några barmhärtighetsgärningar återgäldas. Plötsligt uppstår en skuld som skall betalas tillbaka. Och när väl skulden är på plats uppstår föreställningar om hur mycket saker och ting är värda: Hur skall den som inte äger något betala tillbaka? Kanske med sitt liv? Kanske genom att bli gäldenärens tjänare eller slav?

Därifrån är steget inte långt till att översätta alla skuldrelationer till något som går att jämföra universellt: nämligen pengar.

David Graeber för in en tydlig social dimension i penningekonomin. Marknader är med andra ord alltid sociala relationer omsatta till pengar. Ur det perspektivet är det lätt att se hur de senaste decenniernas marknadstänkande bara är en accentuering av flera tusens års kommersialisering av livet.

Följer man den västerländska historien är det tydligt hur vårt tänkande och vårt sociala liv bit för bit underordnas ett kommersiellt paradig. En höjdpunkt är 1600-talet då föreställningar om samhället som ett kontrakt mellan fria individer slår igenom. Det är som om hela samhällsbygget förvandlas till en affärsuppgörelse. En idé som vi haft med oss sedan dess.

En annan höjdpunkt är det tidiga industrisamhällets snabba kommersialisering av allt från arbete till jordbruksmark. Den omvandling som fick Karl Marx att mynta begreppet "förtingligande", ett ord som han använde för att beskriva den process som tvingar alla människor som lever under industrikapitalismen att begå ett slags permanent tankefel gentemot "verkligheten". Han menade att kommersialiseringen efter hand fick alla medborgare att bortse från allt som inte lät sig uttryckas ekonomiskt. Därmed blev verkligheten en värld av ting, inget annat.

Vad det handlar om är med andra ord ett bortträngande. Enbart det mätbara, endast det som kan omvandlas till pengar, har ett värde. Allt annat har skjutits åt sidan, underordnats, trängts undan.

För tillfället lever vi med politiker som stryker denna utveckling medhårs. Såväl kristdemokraternas förslag att bolagisera kärnfamiljen som jämställdhetsministerns tal om utbildning som konkurrensmedel är tydliga exempel. De kan lätt mångfaldigas.

Och det handlar inte bara om Alliansen. Såväl socialdemokraterna som miljöpartiet har anpassat sig till den rådande ordningen. I dag hyllar alla marknaden.

Då är det lätt att bli politiskt deprimerad, för att använda författaren Maria Svelands uttryck. Så vad göra? Hur skall vi komma bort från detta radikala förtingligande? Hur skall vi skapa ett tillstånd där det känns fel att väga kissblöjor?

Flera av samtidens mest namnkunniga filosofer – till exempel Martha Nussbaum och Axel Honneth – har jobbat aktivt med dessa frågor under många år. I dag är deras tankar mer aktuella än någonsin.

Något förenklat kan man säga att det handlar om att hitta alternativ till dagens ekonometriska moral.

Den grundläggande utgångspunkten för dessa filosofer är att det nationalekonomiska marknadstänkandet inte är en vetenskaplig sanning utan en ideologi, en mentalitet, som formats under många århundraden, ungefär på det sätt som den beskrivs av David Graeber. Men den ekonometriska moralen är inte mer sann bara för att den är kvantifierbar och gammal.

Därmed står vi fria att välja hur vi vill organisera våra samhällen – vad vi vill uppmärksamma och vad vi vill trycka undan.

Just uppmärksamhet är ledordet. Vi människor är djur som lever genom vårt språk och genom våra relationer. Vi blir till i gemenskap. Det vi uppmärksammar, det vi talar om, det vi benämner, formar vår värld och våra föreställningar. Beskriver vi oss själva som kallhamrade individualister på en konkurrensutsatt marknad så blir vi just detta, beskriver vi oss själva som sårbara, utsatta och beroende, förändras i ett slag våra tankar om oss själva och vårt samhälle.

Därför, menar till exempel Martha Nussbaum och Axel Honneth,

gäller det att skapa institutioner som gör oss uppmärksamma på vårt behov av omsorg och empati och på vår radikala utsatthet som människor.

Det handlar om att skapa lagar och institutioner som inte bara fokuserar på likabehandling utan även på våra behov av att behandlas olika, lagar och institutioner som i en nyliberal bemärkelse är orättvisa eftersom de lyfter vissa mer än andra, men enbart för att vi har så olika förutsättningar och behov. Våra relationer till barn, gamla och sjuka visar i blyxtbelysning vad det handlar om, en osymmetrisk omsorg om den som har behov.

Martha Nussbaum pekar på möjligheten att skapa en rättighetskatalog som inte bara pekar på alla människors lika värde utan även på alla människors rätt att kunna "blomstra" som människor, vilka förutsättningar de än har.

Axel Honneth, i sin tur, vill föra in begrepp som omsorg, kärlek och solidaritet på samma nivå som likabehandling, individualitet och självständighet.

Eller som den franska filosofen Simone Weil en gång uttryckte saken: "Uppmärksamhet är den renaste och ovanligaste formen av generositet".

mattias.hagberg@textverk.se